

LESEREN,
BØKENE,
SAMFUNNET

(Forts. fra
forrige side)

geistre til samfunnsoppbyggingens velsignelse?

Da er den jo i kontakt med tiden og folket!

Vi ser resultatet i Sovjet-Samveldet. Det har knapt noen diktning lenger. Bare propaganda og belæring. Den kan være bedre og slettere, men den skrives alltid etter diktat.

Ofte kan det være så sant, så sant, hva som står i slike bøker, men diktning er det ikke. De skaper ikke den særlige art av glede og uro, som et dikterverk alltid utløser.

De fører ikke menneskene nærmere sammen, lærer dem ikke å forstå hverandre, ha overbærenhet med hverandre. De bryter ikke nytt land i det store uoppdagede land som heter menneskenes samliv, deres brytninger, konflikter, tiltrekning og frastøtning, kjærlighet og hat.

Dermed tjener de heller ikke gjenoppbygningens sak. For den kan de bare tjene ved å være ren, fri diktning, som folder seg ut i alle retninger. Ved at litteraturen får vokse, ikke som strenge, regelmessige blomsterrabatter, men som en frodig blomstereng — med tistler og ugress og hele Vårherres mangfoldighet av blomster.

Da skaper den rikere og friere mennesker.

RASJONELL ØKONOMISK POLITIKK

I tilknytning til en tidligere artikkel i Kontakt om «Samfunnsøkonomi og økonomisk demokrati» skal jeg her gå litt nærmere inn på selve analyseteknikken for de økonomiske samgripingsproblemene. Denne analyseteknikken kan illustreres ganske godt ved at en tar utgangspunkt i nasjonalbudsjettet.

Nasjonalbudsjettet er det første skritt mot en økonomisk samgripingsanalyse.

Nasjonalbudsjettet gir en oppstilling som viser hvorledes mange små og store poster samler seg til hovedposter. Og nasjonalbudsjettet viser også hvilke definisjonsmessige forbindelser som eksisterer mellom forskjellige slike hovedposter. Det viser f. eks. at vår nasjonalinntekt er lik summen av vårt hjemmeforbruk, vår nettohjemmeinvestering og vårt eksportoverskudd tatt i videste betydning. Den siste størrelsen kan være positiv eller negativ, i etterkrigsårene har den vært sterkt negativ, dvs. vi har hatt et importoverskudd. Vi er altså stilt overfor en *ubønnhørlig sammenheng* mellom fire fundamentale størrelser: nasjonalinntekten, hjemmeforbruket, nettohjemmeinvesteringen og eksportoverskuddet, eller, om en vil, importoverskuddet. Hvis vi ikke kan drive nasjonalinntekten opp og hvis vi ikke vil la hjemmeforbruket gå vesentlig ned, er det *umulig* å presse nettohjemmeinvesteringen opp uten at vi har et stort importoverskudd. Dette og mange andre fundamentale sammenhenger tvinges vi til å se i øynene når vi studerer nasjonalbudsjettet. At vi tvinges til å se disse ting i øynene er noe av den aller viktigste tjeneste nasjonalbudsjettet yter oss.

I nasjonalbudsjettet får vi også stifte bekjentskap med beregninger over hvorledes de forskjellige tallene antagelig vil bli i de kommende år. Disse beregninger kan være programposter som mer eller mindre direkte gir uttrykk for beslutninger om bestemte økonomisk-politiske tiltak, eller de kan ha karakteren av prognoser over hva en antar vil skje. I mange tilfelle er det forresten ikke så stor forskjell som en skulle tro mellom disse to synspunktene da jo beslutninger om en bestemt politikk innenfor ett område av det økonomiske liv ofte har nokså bestemte følger for hva som vil skje innenfor et annet område selv om dette annet område ikke er direkte kontrollert.

EN RASJONELL ØKONOMISK POLITIKK ◇◇◇◇

Forholdene på et økonomisk område virker altså inn på forholdene på et annet, og det ikke bare i den forstand at det mellom mange av størrelsene eksisterer de definisjonsmessige sammenhenger som framgår av nasjonalbudsjettet, men også i *en mer dyptgripende årsaksbetydning*. Dette er selvsagt noe som de som stiller opp nasjonalbudsjettet alltid har for øye i større eller mindre utstrekning. De må ta hensyn til det i mange tilfelle når de gjør sine prognoser. De må gjøre seg opp en mening om mange slags etterspørsels- og tilbudsforhold, kanskje går de så langt som f. eks. til å studere aldersfordelingen av fiskebestanden før de gjør seg opp en mening om neste års fangst osv. I bilagene til nasjonalbudsjettet finner vi mange verdifulle analyser av dette slag.

Det trengs noe mer.

Men det er umulig å bringe det samlede system av økonomiske årsaksforhold til uttrykk innenfor nasjonalbudsjettets ramme. Det ligger i selve nasjonalbudsjettets karakter. Det sluttresultat som presenteres i nasjonalbudsjettet, gir bare uttrykk for *et enkelt alternativ*, for en bestemt konstellasjon av hele den nasjonale økonomi, en konstellasjon som er beskrevet ved den spesielle samling av tall nasjonalbudsjettet inneholder. I høyden kan nasjonalbudsjettet gi et par eller noen få alternativer, f. eks. et prinsipielt og et subsidiært alternativ. En undersøkelse av *et helt spektrum av alternativer* er ikke mulig innenfor nasjonalbudsjettets ramme. Framstillingen av alternativer må i nasjonalbudsjettet alltid bli noe i retning av et unntak.

For den som vil forsøke å gi en samlet beskrivelse av de økonomiske årsaksforholdene i samfunnet er imidlertid dette å studere et helt spektrum av alternativer nettopp hovedsaken. Det å klarlegge årsaksforhold må jo nemlig alltid bli en tankeoperasjon av denne art: *Hvis de og de forhold er slik og slik, så vil de og de andre forhold måtte være slik og slik, eller med en sannsynlighetsmessig formulering som kanskje passer bedre for de samfunnsøkonomiske forhold: Hvis de og de forhold er slik og slik, så vil vi ha den og den sannsynlighet for at de og de andre forhold kommer til å arte seg slik og slik.* Innholdet i årsaksanalysen er altså det at en systematisk studerer alternativer, mange alternativer.

Analogien med en komplisert maskin.

En kan illustrere forholdet ved å tenke på en stor komplisert maskin med mange slags tannhjuloverføringer, stempelstangsbevegelser osv. En gitt nasjonalbudsjett- eller nasjonalregnskapsoppstilling er å jmføre med en bestemt konstellasjon av hele maskineriet, konstellasjonen er beskrevet derved at stillingen av hvert enkelt tannhjul og hver enkelt stempelstang osv. er angitt. Hvis vi vil forsøke å finne ut hvilke *midler* vi har til å få brakt maskineriet inn i en bestemt konstellasjon eller å få det til å bevege seg på en bestemt måte ut fra en gitt utgangstilling, må vi studere *arten av selve overføringsmekanismene i systemet*, dvs. arten av de tannhjuloverføringer, stempelstangsbevegelser osv. som danner strukturen i systemet. Denne strukturen kan bare beskrives ved at vi ser på alternativer, mange alternativer.

En diktning som ikke gjør dette, blir reaksjonær, selv om den aldri så meget hefter på seg radikale politiske etiketter.

Den får oss til å stivne, istedenfor å frigjøre oss.

Menneskenes utvikling opp gjennom samfunnenes historie er en langsom frigjøringsprosess.

Øg frigjøringen består i at vi gradvis bryter ut av våre skall av mistenksomhet og selvhevdelse, og utvikler en samfølelse med våre medmennesker. En samfølelse som kommer *innenfra* og binder i dyp forståelse for — respekt for hvert menneskes egenart.

Det er kulturens, sivilisasjonens fremadskridende linje. Den går parallelt med utviklingen fra voldssamfunn framover til det folkestyrtede, solidariske samfunn Demokratiet.

Arbeiderdiktningen.

La oss ta et begrep som den sosiale roman, arbeiderromanen.

Det ligger i dette begrepet noe meget positivt. Det er nytt stoff, nye slags forhold mellom menneskene, som her bringes inn i litteraturen.

Fra Kristoffer Uppdal og Maxim Gorki til Ivar Lo-Johansson og Ingvald Svinsaas har de fortalt oss noe nytt og meget vesentlig om vårt samfunn, sett med nye øyne.

Vi står her på grenselinjen til

en veldig ny utvidelse av litteraturlands land.

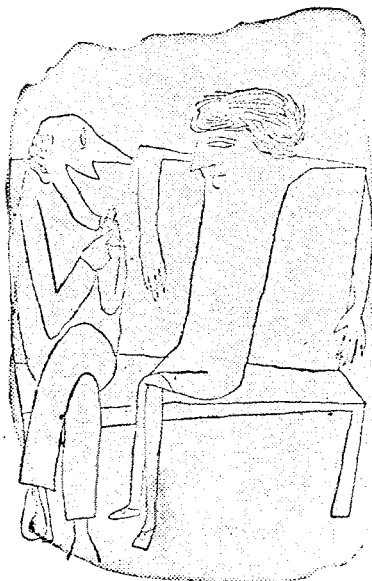
Dette land kan først for alvor bli åpnet når disse lag av folket i stort tall får de kunnskapsmessige, erfaringsmessige og tradisjonsmessige — og økonomiske — vilkårene for å skape sin egen litteratur — i stedet for å være bundet til å etterlikne andre klassers. Når det skjer, vil mye annen litteratur miste atskillig av sin interesse.

Men i den utstrekning det i denne sosiale diktning kommer en — aldri så riktig — politisk propaganda, betyr ikke dette noen styrkelse av dens samfunnsmessige betydning, av dens progressive betydning for å bruke et misbrukt ord.

Det trenger heller ikke å være noen svekkelse. Mange store dikterverk har også vært direkte propaganda. Men det er ikke i propagandaen at deres verdi ligger.

Verdien i all diktning ligger i innlevelsen, dens evne til å la oss se mennesker. Og den er radikal, når den får oss til å se noe nytt noe som vi hittil har vegret oss mot å se.

En diktning kan ha en reaksjonær tendens, og den kan likevel være progressiv, fordi den har erobret nytt land når det gjelder vår kunnskap om hverandre. Det kan være nok å nevne et navn som Hamsun.

◆◆◆◆◆ DET ANALYTISKE GRUNNLAGET FOR

Ingeniøren beskriver strukturen av sitt maskineri ved mer eller mindre forenklede modeller. Det vesentlige i maskineriets virkemåte kan han kanskje få fram ved en meget forenklet modell. Deretter kan han komplisere bildet mer og mer til han til slutt lager detaljtegninger hvor alle de minste finesser i maskineriet er kommet med.

På liknende måte må økonomen gå fram når han vil forsøke å forklare virkemåten i det økonomiske samfunnsmaskineriet. Han lager seg en modell eller rettere sagt en hel serie med modeller. Til å begynne med kanskje en temmelig forenklet modell. Etter hvert modeller med flere og flere detaljer.

Analogien med det mekaniske er selvsagt ikke fullkommen på alle punkter. Ofte vil en jmføring med det biologiske være like god eller bedre. Når økonomen på denne måten opererer med modeller hvor enkeltindividene forutsettes å reagere på den og den måte overfor påvirkninger av forskjellige slag, er det selvsagt ikke slik å forstå at økonomen tror at disse enkeltpersonene setter seg ned og rekner ut hvorledes de skal handle for å være i overensstemmelse med det økonomiske skjema. I praksis er ofte reaksjonene hos de enkelte personer nesten ubevisst. Likevel kan modeller med bestemte forutsetninger om individenes handlingsmåte være berettiget.

Det avgjørende ved modellkonstruksjonen er både for ingeniøren og økonomen at modellen blir realistisk i den forstand at den blir brukbar. Det kan i siste instans bare avgjøres ved å se hen til hva det er en vil oppnå ved modellen. En modell som er realistisk i relasjon til ett formål, er det kanskje ikke i forhold til et annet formål. Ganske særlig må det advares mot å tro at modellen alltid er desto mer realistisk jo flere detaljer den inneholder. Det å trekke inn detaljer vil nemlig alltid gå på bekostning av oversiktligheten. Det vil som regel bli vanskeligere å se klart hvorledes de tingene en har trukket inn, henger sammen. Og dette å kunne forstå sammenhengen mellom de tingene en snakker om, er en minst likeså viktig bestanddel av det å være realistisk som at en klarer å regne opp en masse konkrete detaljer.

Helhetsoppfatningen av problemet mangler.

Jeg tror jeg vil våge den påstand at dette med å forstå sammenhengen mellom de begrepene og størrelsene en har valgt å tomle med, er viktigere for tiden enn noe annet. Det er forståelsen av sammenhengen, av helheten, som for tiden er minimumsfaktoren i den offentlige drøfting av de økonomiske problemene. Det gjelder både i vårt land og mange andre steder.

Det er uhyggelig å se hvor gjenomsyret folket fremdeles er av fiksjonsøkonomisk tenking og hvorledes den offentlige diskusjon fremdeles mangler en rasjonell helhetsoppfatning av de økonomiske sammenhengene. I en atmosfære av konvensjonalitet drøfter en f. eks. enkeltproblemer som det om subsidiene «bør» settes opp eller ned med et par hundre millioner uten at en for alvor gjør seg klart at dette spørsmålet bare er en side av et samlet problemkompleks som på en gang omfatter pris- og lønnsystemet, alle de direkte og indirekte skatter, inntektsfordelingen og skattesystemets virkninger på viljen til arbeidsinnsats, på etterspørselspresset for de forskjellige store varegrupper på unndraingspressene for de forskjellige skatter osv., et problem

EN RASJONELL ØKONOMISK POLITIKK ◊◊◊◊

kompleks hvor det ikke er mulig å nå et fornuftig resultat ved å rive ut en enkelt av faktorene.

Vi må ta et nytt og dristig steg.

De økonomiske problemer er *vanskelige*, ikke bare fordi de rommer interesseomsetninger, men også fordi de erkjennelsesmessig er så kompliserte at de ikke kan drøftes uten ved at en bygger opp en særskilt debatteknikk. Jeg tror det demokratiske samfunnet nå er kommet til et punkt der vi, for å komme videre, må gjøre et langt og dristig steg, som kommer til å bety noe meget mer radikalt enn dette med nasjonalbudsjettering. Jeg mener radikalt i betydningen av ukonvensjonelt debatt-teknisk, ikke i betydningen av radikalt i motsetning til konservativt med hensyn til økonomisk-politiske avgjørelser. Jeg tror vi må bygge opp økonomiske modeller — vi kunne kalle dem *samgripings-modeller* — som er spesielt utformet med sikte på å belyse hvorledes de dagsaktuelle økonomisk-politiske spørsmål henger sammen. Og så må det bli en fast praksis at før enhver viktig sak får sin endelige avgjørelse av de ansvarlige politiske instanser, kommer representanter for de politiske partier, hver med sin stab av økonomiske og statistiske rådgivere, sammen til en rundbordkonferanse omkring en modell avpasset for formålet.

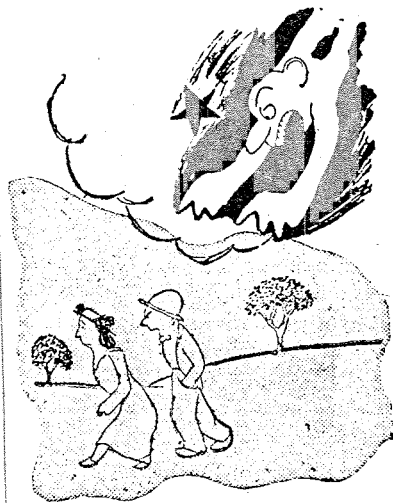
Det vesentlige i en slik debatt-teknikk er utarbeidingen av den analytiske modellen. Det er denne utarbeidingen som er det nye, håpefulle element. Det har ingen hensikt uten videre å sammenkalle representanter for de politiske partier bare for at de seg imellom kan forsøke å finne ut av hvorledes vanskelige økonomiske problemer skal løses. En kan si på forhånd hva som vil komme ut av en slik drøfting. Skal det komme en virkeig fornyelse, må det skje ved en ny teknikk hvor en får satt inn alt en har av vitenskapelige ressurser på det sosialøkonomiske området samtidig som de ansvarlige politiske organer beholder ansvaret for den endelige avgjørelse.

Jeg tror at en fornyelse på dette område er mye viktigere enn de forskjellige forfatningsreformer som har vært drøftet, f. eks. oppløsningsrett overfor nasjonalforsamlingen, tilbakevenden til en mer stabil regjeringspraksis hvor nasjonalforsamlingen ikke så lett kan kaste en regjering, en utstrakt bruk av folkeavstemning osv. Det kan kanskje være noe godt (og noe dårlig) i mange av disse tankene, men ingen av dem treffer det som i vår tid er minimumsfaktoren i det økonomisk-politiske liv, nemlig den ting at vi må presse oss videre fram i den rent objektive vitenskapelige erkjennelse av de vanskelige økonomiske problemene og gjøre det på en slik måte at denne nye erkjennelse mest mulig direkte kan nyttiggjøres av de politiske organer.

Hva vil en samgripingsmodell kunne gi oss?

La meg ta noen eksempler for å illustrere karakteren av det en slik analytisk modell kan gi. La oss f. eks. se på situasjonen i en depresjonstid. Noen vil kanskje være tilbøyelig til å si: «Det gjelder å senke arbeidslønnen, for det vil skape økte fortjenester og dermed øke bedriftens lyst til å holde virksomheten i gang eller øke den.» Andre vil si: «Tvert imot, det gjelder å øke arbeidernes kjøpekraft og dermed stimulere etterspørselen. Bare gjennom en slik stimulering av etterspørselen vil virksomheten kunne bli holdt i gang og kanskje bli økt.»

La oss foreløpig se bort fra de sosiale målsettinger som kan

Det vi ikke forstår.

Vi skal imidlertid ikke nøye oss med å avslå å se diktningen fra et rent dagsbetont nyttesynspunkt.

Vi må heller ikke stille oss avvisende til det vi ikke forstår. Det rare, det eksperimenterende, det uklare. Det som kan forekomme de fleste av oss å være pære vrøvl.

Vi skal heller ikke skamme oss for å si at vi ikke skjønner det. Vi har alle våre begrensninger, vi har ulike forutsetninger. Menneskenes sinn går i så forskjellige baner at vi ikke kan ha den vanvittige ærgjerrighet at vi skal være i stand til å følge dem alle.

Det er det bare litteraturmagisteren som prøver på — og resultatet blir ofte at han ikke begriper noen ting i det hele tatt.

Nå kan det selvsagt hende at den nye uforståelige diktning faktisk viser seg bare å være pære vrøvl. Det hender heller ikke så sjelden.

I kjølvannet på alt nytt som bryter seg fram, vil det alltid følge mange slags bløffere og snobber.

Men det vi skal huske på, er at under litteraturens frie lek, på grensen av vår erkjennelse, vil det være noen som våger seg særlig langt ut. De blir stående alene — uforstått.

De er banebrytere.

De blir kanskje forstått av noen få. Men de vinner aldri anerkjen-

nelse. Etterhånden kommer så andre etter, der de har vist vei. Da er alt terrenget mer kartlagt, nå kan de nye ta hele det store lesende folk med seg. De blir berøpnte. Han som gikk først, er glemt. Men hans betydning for diktningen, og for vår viten om mennesket, var likevel grunnleggende.

Det er én ting, vi ikke har lov til å gjøre når det gjelder diktningen — det er å trekke på skuldrene av det vi ikke forstår.

Ringer i vannet.

Men også på en annen måte har vi lett for å undervurdere den såkalte eksklusive, vanskelig tilgjengelige diktning. Den som kanskje bare leses av noen hundre mennesker. Ofte kan den likevel nå langt, langt videre.

Av disse få lesere er noen diktere. De meddeler kanskje sin opplevelse ved lesningen av disse bøker til nye mennesker — i form av lettere tilgjengelig diktning. De hjelper til med å gi det nye en klarere form.

Andre bare snakker med andre mennesker om hva denne «eksklusive», vanskelige diktning har fått dem til å forstå. Andre igjen skriver artikler, holder foredrag der de på sin vis gir de nye tanker, den nye erkjennelse, en avklart form.

Og snart er det — som ringer i vannet — blitt hele samfunnets eijendom.

Snart vet vi alle litt mer om menneskene, og ingen aner at impulsen kom fra et lite, ukjent, uanselig dikterverk.

Veien til menneskesinnets mysterier.

Nå kan det se ut som om jeg likevel vi ta en programmatisk holdning til diktningen.

Men — som jeg sa — diktning er lek. Den skal ta oss med på en fantasireise med oppdiktete mennesker til en oppdiktet verden.

Kan en forfatter gjøre det, slik at vi rives ut av hverdagen, så er han en dikter — uansett hva hans egne motiver er, og uansett om han

◆◆◆◆◆ DET ANALYTISKE GRUNNLAGET FOR

komme inn her og bare holde oss til det objektive spørsmålet om hvorledes beskjeftigelsessituasjonen og konjunktursituasjonen sannsynligvis vil bli påvirket.

Hvilken av de to nevnte påstandene er riktige i forhold til dette objektive spørsmålet? Begge er riktige, men hver for seg bare i en sterkt betinget betydning. Det er riktig at en senkning av lønningene vil øke bedriftenes fortjeneste hvis det ikke samtidig skjer en nedgang i etterspørselen. Men en slik nedgang kan en være praktisk talt sikker på vil bli følgen når lønningene senkes. Omvendt, det er riktig at en økning i lønningene vil stimulere etterspørselen, og dette vil igjen få bedriftene til å holde virksomheten i gang eller øke den hvis det ikke samtidig skjer en nedgang i fortjenesten. Men en slik nedgang i fortjenesten er det meget mulig vil framkomme når lønningene heves. I begge tilfellene er altså de årsaksforholdene som her er nevnt, helt utilstrekkelige til å trekke noen endelige konklusjoner. De kan bare gi foranledning til så betingete konklusjoner at de er nesten verdiløse i forhold til problemet om hva en skal gjøre for å motvirke en depresjon. For å kunne si noe virkelig betydningsfullt om det, må vi mye dypere ned i årsakssammenhengene. Vi kommer ingen veg hvis vi skal bygge på «årsakssammenhenger» som snart kan være av en form, snart av en annen. Skal det være mulig å gjennomføre en saklig debatt om økonomiske mål og virkemidler, må vi grave oss nedover i komplekset av årsakssammenhenger inntil vi finner noen sammenhenger som er stabile (autonome). Det vil si, som er slik at selve formen på årsakssammenhengene blir den samme likegyldig hvilke særskilte betingelser eller forutsetninger vi måtte finne på å oppstille, altså slike årsakssammenhenger som ikke trenger å presiseres nærmere, som beholder en og samme form likegyldig hvorledes vi finner på å resonnerer om dem.

I praksis er problemet å finne ned til årsakssammenhenger som er riktige og stabile bortsett fra en del faktorer som vi kan rekne som uvesentlige i forhold til det praktiske problemkomplekset vi er stilt overfor. Vi gjør altså et bevisst utvalg av størrelser som vi bestemmer oss til å ta med i analysen. Og så gjennomfører vi hele analysen innenfor det således fastlagte system av størrelser.

Selve oppstillingen av denne listen inneholder selvfølgelig et visst moment av relativitet. Det at en liste kan oppfattes som relevant og uttømmende for problemet, gjelder bare under forutsetning av at vi har å gjøre med et visst kompleks av institusjonelle og økonomisk-politiske forutsetninger som vi anser for gitt. Men dette kan være forutsetninger av en meget generell karakter som ikke spesifiserer i detalj bestemte økonomisk-politiske foranstaltninger, men bare avgrenser en meget generell klasse økonomisk-politiske systemer.

Modellen må være så generell i sitt opplegg at den ved passende spesialiseringer kan anvendes på en rekke alternative formuleringer av det system av kontrollforanstaltninger som en bestemmer seg til å bruke, det være seg et system med en fullstendig liberalistisk markedsordning eller en eller annen avskygning av en halvkontrollert økonomi eller et meget ytterliggående system hvor en ennogså kan tenke seg å bruke slike midler som tvangssparing, tvangsdirigering av arbeidskraft osv. Jeg reserverer meg uttrykkelig mot å bli tolket som en tilhenger av slike ekstreme tvangssystemer, på samme måte som jeg reserverer meg mot å bli tolket som en ytterliggående liberalist fordi om jeg sier

Den modellen vi må arbeide med skal være slik at den også kan brukes på disse yttertilfellene. Jeg sier bare at modellen som *analytisk hjelpemiddel* må være så generell at den tillater utførelse også av disse ekstreme muligheter. Bare på den måten kan det bli mulig å bruke den når en skal drøfte *valget* mellom forskjellige alternativer. Modellen må kunne avgrense visse alternativer mot visse andre som en kanskje — alt tatt i betraktning — ville komme til å foretrekke hvis en fikk se konsekvensene. Det er ikke analytikerens sak å foreta valget, men å klarlegge valgets konsekvenser for dem som skal foreta valget.

Dette kravet om anvendbarhet overfor en hel skare av mulige formuleringer av kontrollsystemet, gjør at den type av økonomiske samgripingsmodeller jeg tenker på, kommer til å måtte bli temmelig forskjellig i karakter fra mange av de andre modeller en opererer med i den økonomiske teori.

Det kan selvsagt ikke bli tale om å gå inn på dette i detalj i denne forbindelse¹⁾, men det kan være på sin plass å få korrigerende del misforståelser som undertiden gjør seg gjeldende.

NOEN MISFORSTÅELSER

Misforståelse nr. 1: Om at den økonomiske teori ikke tar hensyn til de «psykologiske» faktorer.

Det er en vanlig innvending mot økonomikkens forklaringsforsøk at de økonomiske handlingene er påvirket av «psykologiske» faktorer, og at dette er noe økonomene ikke tar hensyn til, men burde ta hensyn til.

For en stor del skyldes denne innvendingen rett og slett manglende kjennskap til strukturen i det økonomisk-teoretiske resonnerementet. Det psykologiske er i stor utstrekning bygd inn i og tatt hensyn til i de økonomiske modellene. Hele etterspørselsteorien, teorien om bedriftenes motiveringer osv. er — iallfall i de moderne former av teorien — fulle av «psykologiske» momenter. Når mange ikke ser dette, skyldes det formodentlig i de fleste tilfelle at de ikke gjenfinner den «psykologiske» sjargong. De glemmer at økonomen for sine formål må skjære igjennom all verbalisme og sekterisme på de enkelte fagområder han henter tilfang fra. Han bare nytter det som kan ha verdi for hans egen problemstilling og han må formulere dette på sin egen måte slik at det mest mulig effektivt passer inn i hans samgripingsanalyse.

I denne forbindelse blir det «psykologiske» bare en etikett. Likesåvel som en kan si at det «psykologiske» påvirker det «økonomiske», kan en si det omvendte. Ja, det er et spørsmål om det ikke vil være riktigere å si at den «psykologiske» analyse *ikke går dypt nok*. Økonomen må dypere ned. Han må ha tak i de årsaksforbindelser som viser hvorledes de «psykologiske» reaksjoner hos en person igjen avhenger av visse bakenforliggende årsaker, nemlig visse ting i det økonomiske miljø som omgir personen. Har økonomen fått tak i disse ting i det økonomiske miljø, da har han fått tak i noe som inkluderer virkningene av det «psykologiske» og gjør det på en måte som fra økonomens synspunkt er *mer vesentlig*, som gir større og mer direkte muligheter

¹⁾ En større avhandling om dette, hvor det bl. a. vil bli redegjort for arbeid utført ved Universitetets Sosialøkonomiske Institutt i Oslo i de siste årene, vil komme i de første numre av det franske fagtidsskrift *Révue d'économie politique*.

gir oss ny erkjennelse eller bare en stund fytt av glede og oppfølelse.

Hva en dikter gjør i sitt verk — om han er en stor dikter — er alltid å avsløre seg selv, utlevere seg selv, ubarmhjertig skjære i sitt eget sinn, la hjertebloodet renne.

Vi kan si at i dette ligger en umåtelig selvopptatthet. Dikterne er også gjerne ualminnelig selvopptatte mennesker. Det er nettopp den intense konsentrasjon om det som er emnet for all diktning — dikterens eget sinn — som skaper et dikterverk.

Det er nettopp denne selvavsløringen som åpner veien for oss andre inn til menneskesinnets mysterier.

Diktningens hovedverdi ligger i dette at den lar oss oppleve andre mennesker *innenfra* og se oss selv *utenfra*.

Gjør den det, kan det være modernistisk fyrtilsdiktning eller gammeldags romantisk underholdning — i alle fall spiller den en stor og byggende rolle i det menneskelige samliv.

Og den har den samme betydning hva våre egne motiver for lesningen enn måtte være — om vi vil ha et øyeblikks avspenning eller lutre oss i opprivende menneskelige konflikter.

Det eneste som teller, er at vi kommer til diktningen med så åpne sinn som vi er i stand til.

Ikke forståelse, men opplevelse.

Her har vi en avgjort forskjell mellom den innstilling vi har når vi åpner en kunnskapsbok, og den som vi tar imot en skjønnlitterær bok med.

Når det gjelder den første slags litteratur, skal vårt mål være — ikke å pugge — men å forstå. Men diktningen skal vi ikke ta sikte på å forstå, men på å leve med i, leve oss inn i, oppleve.

Et dikterverk er ikke en logisk rebus, men et forsøk på å skape kontakt mellom dikterens og leserens følelsesliv. Har leseren levd med i boken, da har han forstått den — selv om han ikke kan si hva

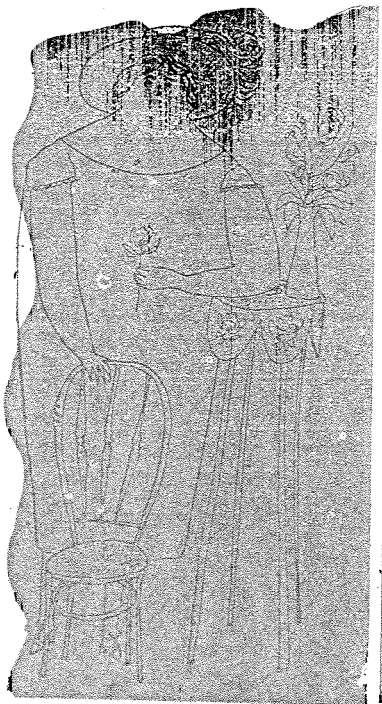
forfatteren har «ment» med den.

Ofte kan forfatteren ikke si det selv. Hadde han kunnet det, hvis det hadde vært mulig for ham å uttrykke det samme med et logisk resonnement, ville han kanskje ha brukt et annet uttrykksmiddel.

Men det som ligger så langt ute i det ukjente at det ennå ikke har fått navn og klar formulering, kan ikke uttrykkes forstandsmessig. Og dette gjelder ennå mange, mange sider av det menneskelige sinn — og vil vel alltid gjøre det.

Meningen er ikke at vi skal tenke hva forfatteren har tenkt, men vi skal føle hva forfatteren har følt. Oppleve hva han har opplevd, av lykke, glede, smerte, forbitrelse, krenkelse, angst, forundring.

Den store diktning er som de kaleidoskoper vi kjøper som julegaver til våre barn. Tilsynelatende er det bare noen tarvelige biter farget papir. Men ser vi gjennom kaleidoskopet, blir de til et praktfullt mønster. Og hver gang vi ser blir det stadig nye mønster; vi ser og ser og stadig noe nytt og vidunderlig. Det er diktningens trollkraft at den gjør leserne selv til trollmenn. Mens vi leser, skaper vi nye verdener for oss selv. Vi blir selv diktere og vismenn.

◆◆◆◆ DET ANALYTISKE GRUNNLAGET FOR

til å formulere de regelmessigheter som er det sentrale i økonomens arbeid.

Dette betyr naturligvis ikke at økonomien skal lukke seg ute fra forbindelsen med psykologene. Tvertimot. Men økonomien må bare — med så lite tidsspille som mulig — først få sortert ut alle de tingene i den psykologiske analyse som bare er en annen etikettering på noe økonomien allerede har tatt hensyn til. Og dernest må han omformulere det øvrige på en slik måte at det kan tjene de spesifikke oppgaver økonomien er stilt overfor i samgripingsanalysen.

Misforståelse nr. 2: Om at de «psykologiske» faktorer skaper uregelmessigheter.

En annen innvending — ofte mer eller mindre uklart forbundet med den første — er at fordi mye av menneskenes økonomiske handlinger er påvirket av «psykologiske» faktorer blir de så uregelmessige at det vanskelig kan stilles opp noe omfattende forklaringsystem for dem.

Jeg skal ikke her gå inn på at dette argumentet — om det var riktig — ikke bare ville ta bort grunnlaget for en fornuftig utformet samgripingsteori, men også ville ta bort grunnlaget for den slags økonomiske teorier som eksponentene for denne «psykologiske» innvending selv pleier å lansere med stor overbevisning.

Her skal jeg bare ta opp den erkjennelsesmessige grunnmisforståelsen som innvendingen bygger på. Denne grunnmisforståelsen gjelder hva det er samgripingsanalysen vil forklare. Misforståelsen kan kanskje illustreres ved et eksempel (som jeg med fri omskriving henter fra noe Bertrand Russel engang sa i en samtale med universitetsstipendiat Gunnar Bøe): Det ville være meget vanskelig å forutsi ruten for en bestemt drosjebil en dag i London. Men det å løse et slikt problem har heller ingen betydning (hvis en da ikke tilfeldigvis forsøker å oppklare et bestemt mord-drama el. likn.) Det som har betydning, er å kunne forutsi omtrentlig trafikk tettheten på visse viktige punkter i byen på visse tider av døgnet. Eller å forutsi omtrentlig hva trafikk tettheten på visse punkter ville bli hvis en stengte, visse nærliggende trafikkåre, eller åpnet nye. Og slike problemer kan løses. De kan løses med en ganske stor grad av sikkerhet når en bruker passende statistiske metoder. Og disse problemene må løses av de myndigheter som er ansvarlige for trafikkenes avvikling.

Mange av de problemene en står overfor i økonomikken er av den samme art og kan løses ved liknende metoder. F. eks., hvis det foretas endringer i priser, lønninger, skatter, subsidier osv. kan en med ganske høy grad av sikkerhet berekne en rekke virkninger som vil komme i stand, fordi mange enkeltpersoner og enkeltbedrifter reagerer overfor det sett av data som er gitt ved den nye situasjon. Hver av disse enkeltpersoner eller enkeltbedrifter vil kanskje ha følelsen av å handle fritt under de gitte betingelser. Men det forhindrer ikke at det tilsammenlagt, statistisk, vil framkomme regelmessigheter i totalresultatet. Det er først og fremst disse regelmessigheter i det forventede totalresultatet en må bli klar over når en skal ta standpunkt til foreslåtte økonomisk-politiske foranstaltninger. Og særlig er det spørsmål av «hvis»-typen en her møter. En trenger å vite svaret på spørsmål som dette: Hvis vi gjør det og det, hva vil da følgen bli med hensyn til de og de hovedgrupper av samfunnsøkonomiske massefenomen.

Det å forutsi den historiske utvikling uten å kjenne noe annet enn en viss initialsituasjon, er en oppgave av en helt annen art. Skal en gå løs på den må en også se på hvorledes visse særlig innflytelsesrike *enkeltpersoner* kan komme til å handle, f. eks. minister N. N. eller general P. P. osv. Dette med å forutsi historien forløpet uten å spesifisere betingelser av «hvis»-typen, er imidlertid ikke den sentrale oppgave for økonomen. Det er iallfall ikke den oppgaven jeg drøfter her.

Den oppgaven samgripingsmodellene skal være et verktøy for å løse, er på en gang mer beskjeden og mer krevende enn den oppgaven en står overfor når en vil forutsi utviklingen uten «hvis»-betingelser. Samgripingsmodellenes oppgave er mer beskjeden fordi det som kreves bare er at en her skal kunne si noe om et betinget spørsmål: Hvorledes vil det gå hvis en i dette bestemte samfunnet treffer de og de bestemte økonomiske foranstaltninger. Og den er mer krevende fordi en forlanger at svaret skal kunne gis med en mye høyere sikkerhetsgrad enn den en venter av en spåmann i verdenshistorie. En venter en sikkerhetsgrad som kan nærme seg til den en har i naturvitenskapene.

Problemstillingen innenfor den gruppe av spørsmål i økonomikken en søker å belyse med en samgripingsmodell er metodisk netten nøyaktig den samme som den en møter i naturvitenskapene. Ingen ville falle på å forlange av en kjemiker at han skulle kunne forutsi hva som kommer til å skje i de og de reagensglass på det og det laboratorium mellom kl. 12 og kl. 14 i morgen. Dette avhenger jo nemlig bl. a. av hvilke personer som kommer til å gå på laboratoriet den dagen og av hva de kan finne på å gjøre. Det en krever av kjemikeren er at han skal kunne svare på spørsmålet om hva som vil skje hvis de og de stoffer blandes sammen under de og de betingelser.

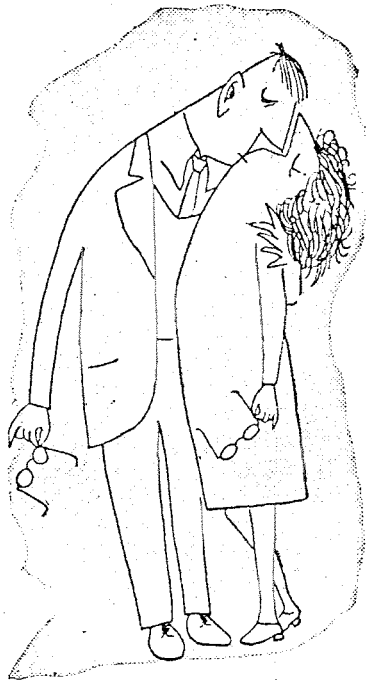
Bare hvis økonomikken kan nå en sikkerhetsgrad som i slike betingete spørsmål kan nærme seg til den en har i naturvitenskapene, vil den kunne bli et virkelig grunnlag for den økonomiske politikk. Denne sikkerhetsgraden i de betingete spørsmål er økonomikken nå på veg henimot.

Denne sikkerhetsgraden vil aldri kunne nås ved alminnelig verbalisme. Den krever innsatsen av et stort analytisk apparat hvor en også må operere med skarpe kvantitative begreper. Mange kan synes at dette er brysomt og ubehagelig. Det blir jo ikke lenger så lett å snakke friskt i veg. Det er alltid brysomt å skulle løse en vanskelig oppgave på skikkelig vis. Den store og krevende oppgaven en står overfor i samgripingsanalysen kan bare løses gjennom hårdt arbeid og nøyaktighet og samvirke i forskergrupper hvor de forskjellige slags innsikter og metodiske forutsetninger er representert.

Misforståelse nr. 3: Om tall og menneskeskjebner.

Undertiden — heldigvis ikke så ofte — kan en få høre noe slikt som at disse «teoretikerne» bare snakker på tall og ikke bryr seg om de menneskeskjebner og den menneskelige velferd som ligger bak tallene.

Dette er på en gang den dummeste og den mest urettferdige beskyldning som noensinne er blitt formulert mot «teoretikerne». Den er en fullstendig miskjenning av det arbeid som pågår. Hvis det først blir spørsmål om sosial samvittighet, tror jeg nok trygt en kan si at den er minst like våken hos «teoretikerne» som hos den andre.

Litteratur er fellesskap.

For å sammenfatte det jeg har sagt:

Mennesket er et sosialt dyr. Litteraturen er et sosialt fenomen, som lar mange mennesker få del i de samme tanker og følelser.

Dette er ikke ensretting, men hevning av menneskenes sinn opp på et høyere — og rikere — plan.

Vi kan ha forskjellig evne, ulike grader av trening, i å få større eller mindre gløtt inn i dette åndelige fellesskapet — i hvert fall direkte. Indirekte får vi det alle sammen.

Men det vi skal være klar over, er at litteraturen — hvis nytteverdi ofte kan synes så uanselig — er en uadskillelig bestanddel av det menneskenes organiserte fellesskap som vi kaller samfunnet. Det ligger i vår egen interesse å sørge for at litteraturen får så gode kår som overhodet mulig.

Det er en del av vårt eget selvforsvar i vår uopphørlige kamp for å livberge oss og bremse på de destruktive kreftene i samfunnene og i menneskenes sinn.

Livet på en øde øy er et kulturløst liv.

Den problemstillingen som antydes i titelen på disse to artik-

lene, er en meningsløs problemstilling.

De første helleristninger, nomadens første små gjeterviser, barnets ABC-bok og mors vuggesanger, Bibelen og Det kommunistiske Manifest, bøker om relativitetsteori og bankvesen, Ibsen og Sandemose og Sartre og de eksperimenterende lyrikere, salmeboka og Alf Prøysen — *all* litteratur er forsøk på å få kontakt med andre mennesker. Få med delt noe til andre.

I denne skatt av oppbevart menneskelig kontakt ligger selve menneskeslektens liv.

Dens kamp mot naturens makter, mot ufred og utbytning og alt det som bygger skanser mellom menneskene. Og dens vei mot større trygghet og frihet og erkjennelse.

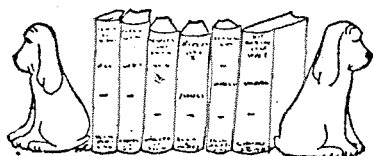
Alt i alt menneskenes forsøk på i *fellesskap* å klare det som den enkelte står makteløs overfor.

Å frata menneskene litteraturen ville være det samme som å gjøre dem stumme, kjærlighetsløse, utenkende.

Opp gjennom en historie av klassekamp og maktbrynde, kriger og forfølgelser, er det én ting som binder oss alle sammen. Det er én ting som lenker sosialismen til borgerskapet, borgerskapet til adelsveldet, adelsveldet til antikkens slavesamfunn, slavesamfunnet til prestestaten.

Det er menneskeåndens stadige framsteg, slik som de fra århundre til århundre er blitt nedtegnet og oppbevart i bøker og fortsetter å bli det.

Litteraturen — det er samhörighetens sterke bånd. Uten den var vi alle mennesker på hver vår øde øy.

◆◆◆ EN RASJONELL ØKONOMISK POLITIKK

Beskyldningene mot de økonomiske «teoretikere» om mangel på sans for menneskeskjebner illustreres ganske godt ved en analogi med et annet vitenskapsområde: Medisinen. Når en kirurg eller en indremedisiner skal gjøre seg opp en mening om verdien av et inngrep eller et medikament, vil han ofte se på *dødsfallsprosenten* henholdsvis med og uten dette inngrep eller medikament. Hva ville en si om en utenforstående person som kom med et slikt angrep: «Den slemme legen. Dette er jo ikke et spørsmål om tall, men om menneskeskjebner.»

Analogien er fullstendig, ikke minst fordi legens og økonomens slutninger etter hvert mer og mer blir underbygget med nøyaktig de samme slags matematisk-statistiske metoder.

Sammenfatning og konklusjon.

For å stabilisere demokratiet trenges en ny debatt-teknikk om de økonomiske samfunnsproblemer. Den må bygge på det beste og fremfor alt på det *mest moderne* en har av økonomisk-vitenskapelige teorier. Disse teorier må formuleres kvantitativt (statistisk), og de må utformes som en samgripingsanalyse. Det vil si, det sentrale i analysen må være å få fram *helheten* i problemstillingen, få fram hvorledes alle faktorene henger sammen. Samgripingsanalysen må bli utformet slik at dagens aktuelle spørsmål blir brakt fram i skarpest mulig relieff og med så stor forenkling at det *blir mulig å holde oversikten*. Og drøftelsene må sammenfattes på en slik måte at det vesentlige i resonnementet blir forståelig for flest mulig.

En slik samgripingsanalyse kan bare gjennomføres ved økonomenes hjelp. Men økonomene skal ikke være de ansvarlige for *avgjørelsene*. De skal bare arbeide som eksperter. Avgjørelsene skal nå som før ligge hos de demokratiske, politiske organer. Det burde bli en fast praksis at ikke noe stort økonomisk-politisk spørsmål fikk sin avgjørelse før representanter for de politiske partier med sine økonomiske rådgivere var kommet sammen til en rundbords-konferanse omkring en samgripingsanalytisk modell.

